

MILLIY KOLORITNING BADIY TARJIMADA QAYTA YARATILISHI

G'ofurova Muxlisa Toxir qizi

2-bosqich magistrant

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

muxlisagofurova29@gmail.com

Dadamirzayeva Maloxat Valiyevna

O'zDJTU Roman-german tillari tarjimashunosligi

kafedrası dotsenti

valiyevna73@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada milliy kolorit tushunchasining mohiyati, uning milliylik va milliy xarakter bilan munosabati hamda badiiy tarjimada qayta yaratilish xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, realiyalarni tarjima qilishning asosiy usullari va ularning milliy-madaniy mazmunni yetkazishdagi ahamiyati yoritiladi. Janni Rodarining “Chipollino sarguzashtlari”, Robert Berns, Lev Tolstoy, Ayshe Kulin va Zulfiya asarlari tarjimalari misolida milliy koloritni saqlash bilan bog‘liq muammolar ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijasida milliy koloritni to‘g‘ri yetkazish tarjimondan til bilimlari bilan bir qatorda madaniy kontekstni anglash va ijodiy mahoratni ham talab qilishi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: milliy kolorit, badiiy tarjima, milliylik, milliy xarakter, realiya, xos so‘zlar, madaniy kontekst, tarjima usullari, Janni Rodari, “Chipollino sarguzashtlari”.

Bugungi kunda xalqlar o‘rtasidagi madaniy va adabiy aloqalarning rivojlanishida tarjima muhim o‘rin tutadi. Badiiy tarjimada matn mazmunini boshqa tilga o‘girish bilan birga, unda aks etgan xalqning urf-odatlarini, an‘analari, dunyoqarashi va turmush tarzini ham yetkazish zarur. Ushbu xususiyatlar majmui milliy kolorit tushunchasi orqali ifodalanadi. Milliy koloritni tarjimada saqlash tarjimondan nafaqat til bilimini, balki asarning tarixiy-madaniy muhitini chuqur anglashni ham talab qiladi. Ayniqsa, muayyan xalq hayotiga xos realiyalarni tarjima qilishda so‘zning lug‘aviy ma‘nosi bilan birga uning madaniy mazmunini ham hisobga olish lozim.

“Kolorit” atamasi lotincha *color* va italyancha *colorito* so‘zlari bilan bog‘liq bo‘lib, dastlab rang va bo‘yoqlar uyg‘unligini ifodalagan. Keyinchalik ushbu tushuncha adabiyotshunoslik va tarjimashunoslikda ham qo‘llanila boshladi. Hozirgi ma‘noda milliy kolorit badiiy asarda muayyan xalqning

turmush tarzi, urf-odatlar, tarixiy-madaniy muhiti va tiliga xos xususiyatlarning aks etishini anglatadi. Milliy kolorit milliylik va milliy xarakter tushunchalari bilan uzviy bog'liq. Milliylik xalqning o'ziga xos ma'naviy va moddiy xususiyatlarini qamrab olsa, milliy xarakter qahramonning nutqi, xatti-harakati, dunyoqarashi va his-tuyg'ularida namoyon bo'ladi. Milliy kolorit esa ushbu xususiyatlarni butun asar miqyosida birlashtiradi.

Tarjimon milliy koloritni saqlashda ikki muhim talabni hisobga olishi kerak: asliyatning o'ziga xosligini yo'qotmaslik va matnni tarjima tili o'quvchisiga tushunarli yetkazish. Milliy xususiyatlarni boshqa madaniyat unsurlari bilan almashtirish asarning o'ziga xosligini susaytirishi mumkin. Aksincha, barcha notanish birliklarni izohsiz qoldirish matnni tushunishni qiyinlashtiradi.

Milliy koloritni ifodalovchi muhim vositalardan biri realiyalar, ya'ni muayyan xalqning madaniyati va turmushiga xos tushunchalarni bildiruvchi so'zlardir. Masalan, o'zbek tilidagi *tandir*, *somsa*, *do'ppi*, *beshtik to'yi* kabi birliklar xalqning moddiy va ma'naviy hayoti bilan bog'liq.

Milliy kolorit va realiyalar bir-biriga yaqin bo'lsa-da, ular aynan bir tushuncha emas. Milliy kolorit asarning umumiy milliy ruhini ifodalasa, realiyalar ushbu ruhni yuzaga chiqaruvchi aniq til birliklari hisoblanadi. Milliy kolorit quyidagi asosiy qatlamlarda namoyon bo'ladi:

- **Moddiy hayotga oid birliklar:** taomlar, kiyim-kechak, uy jihozlari va mehnat qurollari.
- **Majoziy ifodalar:** xalqning dunyoqarashi va obrazli tafakkurini aks ettiruvchi o'xshatishlar.
- **Kishi nomlari va laqablar:** milliy an'analar bilan bog'liq ismlar.
- **Diniy tushunchalar va marosimlar:** diniy amallar, bayramlar va urf-odatlar.
- **Geografik nomlar:** tarixiy va hududiy xususiyatlarni ifodalovchi toponimlar.
- **Pul va o'lchov birliklari:** muayyan xalq hayotida qo'llanadigan birliklar.
- **Adabiy-badiiy terminlar:** ruboiy, g'azal, tuyuq va aruz kabi tushunchalar.
- **Tabiatga oid nomlar:** o'simliklar, hayvonlar va tabiiy muhit bilan bog'liq birliklar.

Realialarni tarjima qilishda bir nechta usuldan foydalaniladi. **Transliteratsiya** asl so'zning shaklini boshqa til vositalari orqali ifodalashga asoslanadi. **Analogiya** yaqin ma'noli tushuncha bilan almashtirishni anglatadi.

Tavsifiy tarjima esa realiyaning ma'nosini izohlash orqali yetkazadi. Ayrim hollarda yangi so'z yoki so'z birikmasi yaratish ham mumkin.

Har bir usulning samaradorligi kontekstga bog'liq. Tarjimon realiyaning faqat lug'aviy ma'nosini emas, balki matndagi vazifasini va madaniy ahamiyatini ham hisobga olishi lozim.

Milliy koloritni tarjimada saqlash bilan bog'liq muammolarni turli badiiy asarlar misolida kuzatish mumkin.

Italyan yozuvchisi Janni Rodarining "Chipollino sarguzashtlari" asarida bosh qahramonning nomi italyancha *cipolla* — "piyoz" so'zidan kelib chiqqan. Rus tarjimasida "Chipollino" nomining saqlab qolinishi qahramon nomidagi milliy va ma'noviy xususiyatlarni asrashga xizmat qilgan. Shu bilan birga, asardagi *soldo* va *lira* kabi italyan realiyalari o'quvchini Italiya madaniyati bilan tanishtiradi. Bu misol atoqli nomlar va milliy birliklarni tarjimada saqlashning ahamiyatini ko'rsatadi.

Shotland shoiri Robert Berns she'rining tarjimasida esa obrazni o'zgartirish muammosi kuzatiladi. Asliyatda sochning "zog'day qop-qora" deb tasvirlanishi turli tarjimalarda "mumday qora", "ko'mirday qora" va "tunday qora" shakllarida berilgan. Bunday o'zgarishlar obrazning dastlabki mazmuni va milliy xususiyatlariga ta'sir qilishi mumkin. Shuning uchun tarjimon asliyatdagi obrazni imkon qadar saqlashi, zarur bo'lganda esa uning mazmunini o'quvchiga tushunarli shaklda yetkazishi lozim.

Turk yozuvchisi Ayshe Kulin asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilishda ham milliy xarakter va qahramon obrazini to'g'ri yetkazish muhimdir. Qahramonning nutqi, xatti-harakati, dunyoqarashi va muhitga munosabati uning milliy xususiyatlarini ochib beradi. Shu sababli tarjimon muallifning asosiy g'oyasini va obrazning madaniy asoslarini chuqur anglamog'i lozim.

Zulfiya ijodining tarjimasida ham milliy va tabiiy muhitni saqlash muammosini ko'rsatadi. "Kuz" she'rining ruscha tarjimasida o'zbek kuziga xos quyoshli va hosildor manzara Rossiyaning yomg'irli, rutubatli kuz tasviri bilan almashgan. Natijada asliyatdagi tabiat manzarasi va milliy-iqlimiy xususiyatlar o'zgarishi mumkin. Bunday holatlar tarjimonning asliyatdagi tasvir va obrazlarga e'tiborli bo'lishi kerakligini tasdiqlaydi.

Keltirilgan misollar milliy koloritni tarjimada qayta yaratish oddiy so'z almashtirishdan iborat emasligini ko'rsatadi. Tarjimon asliyatga sodiqlik, mazmun aniqligi va o'quvchiga tushunarlilik o'rtasida muvozanatni saqlashi zarur.

Milliy koloritni to'g'ri yetkazishda tarjimonning til bilimi bilan bir qatorda madaniyatlararo kompetensiyasi ham muhim ahamiyatga ega. Tarjimon xalqning tarixini, urf-odatlarini, diniy qarashlarini va tilga xos ifodalarini bilmasa, aslyatdagi ma'noni noto'g'ri talqin qilishi mumkin.

Masalan, o'zbek tilidagi hurmat ma'nosini ifodalovchi "siz" shaklining tarjimada "sen" bilan almashtirilishi qahramonlar o'rtasidagi munosabatni o'zgartirishi mumkin. Xuddi shuningdek, ranglar va obrazlarning turli xalqlarda turlicha ma'no anglatishi ham tarjimonda madaniy bilim bo'lishini talab qiladi.

Shu bois tarjimon har bir xos so'z va obrazning matndagi vazifasini tahlil qilishi, tarjima usulini kontekstga mos tanlashi kerak. Milliy koloritni saqlash asarning badiiy qimmatini asrash va o'quvchini boshqa xalq madaniyati bilan tanishtirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Milliy kolorit badiiy asarda xalqning moddiy va ma'naviy hayoti, urf-odatlarini, dunyoqarashi va til xususiyatlarini aks ettiruvchi muhim hodisadir. U milliy xarakter va mahalliy kolorit bilan bog'liq bo'lsa-da, butun asarning milliy ruhini qamrab olishi bilan farqlanadi.

Realialar milliy koloritni ifodalovchi asosiy til birliklari bo'lib, ularni tarjima qilishda transliteratsiya, analogiya va tavsifiy tarjima kabi usullardan foydalaniladi. Bunda usul tanlash matnning mazmuni, madaniy konteksti va o'quvchining tushunish imkoniyatlariga bog'liq.

Rodari, Berns, Tolstoy, Ayshe Kulin va Zulfiya asarlari misolida ko'rish mumkinki, milliy koloritni noto'g'ri yetkazish obrazlarning o'zgarishiga yoki asarning madaniy xususiyatlari yo'qolishiga olib kelishi mumkin. Demak, muvaffaqiyatli badiiy tarjima tarjimondan til bilimlari, madaniy savodxonlik va ijodiy mahoratni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G'ofurov I., Mo'minov O., Qambarov N. *Tarjima nazariyasi: Oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma*. – Toshkent: Tafakkur-Bo'stoni, 2012. – 216 b.
2. Mamatova M.A., Asiljonova Sh.D. Badiiy tarjimada milliy kolorit va realialar // *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*. – 2022. – Vol. 2, Issue 5. – B. 666–669.
3. Mubarakova D.A. Tarjimada milliy kolorit masalalari // *The Silk Road and the Turkic World: Integration of Language, Literature, Translation, and Gastronomic Tourism in Cultural Exchange* xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – 2025. – B. 238–241.

4. Tojiboyeva M.H. Tarjimada milliy koloritni qayta yaratish // *Tarjimashunoslik: muammolar, yechimlar va istiqbollar – II xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari.* – 2024. – B. 1144–1147.
5. Эфендиева Н.Р., Поплавская И.А. Особенности переводческой рецепции сказки Дж. Родари «Приключения Чиполлино» в русской литературе XX века // *Международный научно-исследовательский журнал.* – 2021. – № 11 (113), ч. 4. – С. 193–198.